

képzettség és a személyi adottságok. De számolni kell a tanári pálya szakmai ártaival is, amelyek sok esetben a kiégéshez vezetnek. Kihívást jelent számára egy-egy szituációban az objektivitás megőrzése is.

A tanulók személyiségfejlődésében jelentős szerepet tölthet be a múzeumpedagógia és az abban alkalmazott projekt módszer. Ugyancsak kiemelkedő eredményekhez vezet a hátrányos helyzetű tanulók esetében az alternatív módszerekkel alkalmazott művészeti nevelés, melynek hatására önértékelésük helyreáll, pozitív énkép alakul ki bennük, új viselkedési mintákat sajátítanak el, értelmi és érzelmi fejlesztésük és fejlődésük nyomon követhető. A pedagógiai módszereket a gyermekközpontúság jellemzi, a foglalkozások szabad alkotó légkörű műhelyfoglalkozások, mindenkinek egyénre szabott, fejlesztő feladatokat igyekeznek adni a pedagógusok.

Pedagógiai munkánkban nélkülözhetetlen eszköz a kommunikáció, hiszen állandó interakcióban állunk a tanítványokkal, a szülőkkel, a kollégákkal. A fejlesztés irányulhat közvetlenül magára a kommunikációra, illetve fejleszthetünk egyéb, a kommunikációs készséghez szükséges tulajdonságokat. Ha a társalgás szabályait figyelembe vesszük. (Paul Grice), akkor tartzuk be a következőket:

Mennyiség: Ne mondjunk se túl sokat, se túl keveset!

Mínőség: Amit mondunk, igaz legyen és bizonyítható!

Viszony: Amit mondunk, legyen közlésre érdemes és a tárgyhoz tartozó!

Mód: Tisztán, kétértelműség és homályosság nélkül fogalmazzunk!

Szándékunk szerint a határon túli magyar tanítók képzése több célt szolgált: a résztvevők szakmai, módszertani felkészítését, a pedagógiai kultúra fejlesztését és megújítását. Abban segítettük őket, hogy erősödjön a tudományos vizsgálatokban a multidiszciplináris szemléletmódjuk, és ezt a szemléletmódot az oktatásban is minél hatékonyabban érvényesítsék.

DR. SZELÉNDI GÁBOR

ny. főiskolai tanár

Kaposvár

A büntetésről

– NYÍLT LEVÉL PEDAGÓGUSTÁRSAIMHOZ –

Kedves Kartársaim!

Kissé elkeseredve írom e sorokat, de erről a témáról nem lehet kimért, akadémikus fennköltséggel írni pedagógusként gyakorló pedagógusoknak. Szégyenkezve olvastam évekkal ezelőtt egyik napilapban a cikket, „A bot is előkerült” címmel, s benne a rettentő, mert igaz tényeket.

A testi fenyítés ideig-óráig sem vezethet eredményekhez, ugyanolyan helyzet alakul ki alkalmazása esetén, mint a különböző mérgekkel (morfium, nikotin stb.) kapcsolatban, mert a szervezet immunissá válik velük szemben, és egyre nagyobb mennyiségben (dózisokban) kell adagolni, hogy valamilyen hatása legyen. De kartársaim, milyen nagy dózisokig kellene akkor eljutnunk, a nevezetes bot hol helyezkedik el a sorban, meddig van fokozási lehetőség? Milyen jellem, világnézet, érzélemláték alakul így ki a gyermeki egyéniségekben?

A sokszor feltett kérdésre: milyen fegyelmező eszközük van a pedagógusoknak, az igazi válasz – az egész modern pedagógia, egy egész pedagógiai rendszer. Ám ezt nem elég ismerni, hanem fel is kell használni, tudni kell a gyakorlatban alkalmazni. A következőkben néhány gondolatot arról, hogyan neveljünk, és hogyan, mivel büntessünk nevelői munkánkban.

I.

Egy közhelynek tűnő alaptétellel kell kezdenünk, amit mindannyian ismerünk, de nehezebb az áttétele a gyakorlati munkába. A nevelés folyamatjellegére szeretnénk rávilágítani, arra az elválaszthatatlan kapcsolatra, amely a nevelési módszerek, eszközök között fennáll. Nincsenek elszigetelt eszközeink a nevelésben, nincsenek egyedül üdvözítő módszereink, amelyekkel eredményeket érhetnénk el, sem a büntetés, sem a jutalmazás, sem más módszer nem hatásos egymagában.

A mi alakító, nevelői munkánk mindig támaszkodik a gyermek eddig elért eredményeire, az őt ért más hatásokra. Mindig valahonnan indulunk el, hiszen az óvoda már a családban valahogy nevelt gyermeket kap, és így tovább folytathatnánk a sort. Az alkalmazott módszereink között is kölcsönhatás van, minden mindennel összefügg a nevelésben. Egy példát említenék a módszerek hatékonyságának és egymással való összefüggésének bizonyítására. Egyik osztályban a tanító dorgálása a büntetett tanulónak a szívére hat, erősen bántja, restelli társai előtt, s kialakulnak benne olyan motívumok, amelyek másféle cselekvésre készítetik; míg a másik osztályban a „bűnös” viszont „hősnek” érzi magát, és kérkedik a büntetéssel. Első esetben már van kialakult közösség, van nevelői tekintély, míg a másikban nincs kialakult gyermekközösség, még a pedagógus szemben áll az osztállyal. A büntetés önmagában, kiemelve a nevelési módszerek rendszeréből, nem tudja elérni a célját, nem eredményes. Nem elég csak büntetni, csak követelni. Amikor az 1. osztályos gyermektől azt várjuk el, hogy elerni szabályokat tartson be, feladatokat végezzen el – ha beszélni akar, jelentkezzen, készítse el a házi feladatait, ne menjen el a helyéről stb. – először kezdjük a követeléssel. Megértetjük tanulóinkkal, hogy mit és miért kell megtenniük, illetőleg miért nem szabad valamit megtenniük. Eközben az elért eredményeket állandóan számontartjuk, elismerjük a fejlődést, a jó teljesítményeket, vagyis alkalmazzuk a jutalmazás módszerét is. A sok gyakorlás, magyarázat, jutalmazás után szabad csak végső eszközként használni a büntetés módszerét.

Hogy mindebben a nevelési munkában mennyire alapvető a közösség kialakításának nehéz, fáradságos folyamata, arra itt csak utalunk. Mindnyájan tudjuk, hogy mennyire jelentős a társak példája az erős utánzási hajlammal rendelkező kisgyermeknél, mennyire hatásos, ha egymás cselekedeteit figyelik, s figyelmeztetik egymást hiba esetén, megkövetelik az osztályukba tartozó gyermekektől a tanító utasításainak a betartását. Hosszú és nehéz az út a nevelő kategorikus követelésétől addig, míg az osztály, a közösség követel tagjaitól, amíg mindenki eljut addig, hogy elfogadja az osztály szabályait.

Az elmondottakból két következtetést lehetne levonni: először azt, hogy a nevelési módszerek együttes alkalmazására van szükség; másodsor: tapasztalatom szerint a tanulói közösségek kialakítása fontos az eredményes neveléshez. Ezek mellett nagyon lényeges tényező a nevelői tekintély is. A pedagógus tanulók előtti tekintélyének az alapja munkájáért érzett felelőssége, személyes példája, szaktudása, munkája és magatartása. A nevelő tekintélyétől sok minden függ: követeléseit komolyan veszik-e, utánozzák-e, példaképül szolgál-e a gyermekek előtt, ettől függ jelentős mértékben hatása a fejlődésükre. Talán az eddigiekkel részben bizonyítani tudtuk tételünket, hogy a büntetés nem lehet az elsődleges nevelési módszereink között.

II.

A következőkben a büntetésről vallott elveinket és a büntetési eszközeinket, eljárásainkat ismertetjük röviden. A modern pedagógia elismeri a büntetés módszerének jogosultságát, és látja szerepét a sokoldalúan művelt személyiség kialakításában. Nézzük meg tehát a modern, humanista pedagógia elveit a büntetésről. A büntetésnek nem lehet célja egyszerűen a szenvedés. Ebből következik, hogy nem alkalmazhatunk semmilyen testi fenyítést, személyiséget megalázó büntetést, sem pofont, pálcát, térdepeltetést stb. Meggondolandó a tanuló kiállítása is. Szakkönyvben olvashatjuk, hogy a nevelő a rendetlenkedőt felállítja a helyéről az osztály elé. Az a „finomabb” eljárás sem dicsérhető, amely olykor ma is fellelhető: mi nevelők befrunk az ellenőrzőbe a tanuló rendetlenkedéséről, hazamegy, s otthon kapja meg a szülőitől a büntetést, olykor verést. A modern nevelő pedagógus munkáját egyébként is megnehezítik azok a gyermekek, akiket otthon csak testi fenyítéssel „nevelnek”, akik csak erre hallgatnak, mert ehhez szoktak hozzá. Náluk végtelen türelemre van szükség, míg sikerül őket átállítani a normális nevelési módszerek alkalmazására, s hallgatnak a szép szóra.

A büntetésnek igazságosnak és arányosnak kell lennie az elkövetett vétséggel. Nem szabad jelentéktelen vétségekért szigorú büntetést kiszabni. Emellett a tanuló érezze a büntetés jogosságát, cselekedetének helytelenségét. Mindig meg kell ismertetni a tanulóval a közösségi élet, az osztály szabályait, azokat a feladatokat, amelyeket meg kell oldania: akár követelés, akár erkölcsi beszélgetés módszerét alkalmazva. Például nem szabad megbüntetni azt a tanulót, aki esti mozielőadásra ment, ha ezt, mint tilalmat a pedagógus nem ismertette az osztályban, vagy ha a gyermek szülővel ment oda. A büntetésnek mindig nevelnie kell, az érintett tanulóknak pontosan tudnia kell, hogy miért kapta a büntetést, meg kell értenie annak értelmét, s úgy kell hatnia, hogy utána ne kövessen el hasonló vétséget. Ide kapcsolódik a kollektív büntetés problémája. A közösségre kiszabott büntetés mindig csak enyhe lehet. egyrészt azért, mert az ártatlanok igazságtalannak éreznék, másrészt azért, hogy a közösség ne forduljon szembe a büntetéssel. Feltétlenül kívánatos, hogy a büntetés a vétség elkövetése után nyomban következék, mert a közösségre és az egyénre is ennek van a legnagyobb hatása. Azonnal lássák a helytelen cselekedet következményét. A későbbi büntetés miatt kialakulhat a tanulóknál az igazságtalanság érzése, ha már az ügyet elfelejtették. A büntetés mértékének, formájának kiszabásakor vegyük figyelembe a tanulók életkori sajátosságait, azt, hogy milyen fejlett személyiség került szembe a közösségi rend szabályaival. A szóban forgó ügyet le kell zárnia a büntetésnek. Fontos elvünk, hogy ne büntessünk túl gyakran, ne tekintsük a büntetést egyedül célravezető módszernek.

III.

Fontos kérdés, hogy melyek azok a büntetési formák, eljárások, amelyek nem megalázóak, amelyekkel képesek vagyunk pozitív eredményt elérni. Előljáróban kiemeltük a nevelői tekintély szerepét a nevelésben. Ennek megléte feltétlenül szükséges a modern pedagógia büntetési eszközeinek eredményes alkalmazásához. Elképzelhető-e másként, hogy a helytelenítésnek nevezett büntetési forma hatásos legyen gyakorlatunkban, amikor a nevelő elégedetlenségének kinyilvánítása akár egyetlen rosszálló tekintettel, kifogásoló kézmozdulattal eléri célját? A jó pedagógusnak, aki tekintéllyel rendelkezik, sokféle gesztusa szolgálhat büntetésre. Paradoxonnak tűnik, de még a hallgatása is. Pszichológiai megfigyelések bizonyítják, hogy a nevelő elítélő véleménye a tanulóval a legsúlyosabb büntetés lehet egy már kialakult közösségben. A jó tanító néma figyelmeztetéssel, egyetlen megjegyzéssel is tud büntetni, tud rendet tartani az órán – például ha a gyermek sűg vagy beszélget – anélkül, hogy sok időt fecseirelne

rá, vagy ez a munkát zavarná. Döntően a pedagóguson múlik, hogy milyen légkör alakult ki az osztályban, milyen szokások szilárdultak meg a gyermekekben. A különböző figyelmeztetésekkor fontos a rövideg, a határozottság, valamint az is, hogy nem szabad azokat túl gyakran alkalmazni. Óvakodjunk viszont a gúnyos hangtól, a nagy hangerőtől, inkább a tanuló viselkedésének káros következményeire mutassunk rá, például, hogy a beszélgető tanuló nem engedi a társát sem figyelni. Jelentős büntetési formák a bejegyzések a tanulók ellenőrzőkönyvébe. Ide általános megjegyzések helyett – rossz volt, rendetlenkedett – mindig konkrét tényeket jegyezzünk be, hogy utána figyelemmel kísérhessük ezzel kapcsolatos magatartását. A bejegyzésekhez ritkán folyamodjunk, csak akkor, ha ismételt figyelmeztetéseink eredménytelenek voltak. Ha viszont a gyermek törekszik a követelmények betartására, ezt vegyük figyelembe, mert ennek elismerése további változásra készíti a tanulót. Ha a gyermek a megjegyzések hatására nem változik, akkor a dorgálás különböző formái alkalmazhatók. Rendtartásunkban rögzítve van, milyen vétségért jár, adható intés, rovás, a magaviseleti jegy lerontása, sőt súlyos esetekben az iskolából történő eltávolítás. Ez utóbbi büntetés csak akkor alkalmazható, ha annak a közösségnek nincs elég ereje a tanuló megváltoztatására, és a tanuló további fejlődéséhez feltétlenül szükséges új környezetbe, közösségbe kerülnie. Súlyos fegyelemsértések esetén alkalmaznunk lehet más büntetéseket is: így különböző megbízatások visszavonása, funkcióitól felmentés, az okozott kár megtérítése, a különböző közös rendezvényektől való eltávolítás büntetéseit. Mindez akkor eredményes, ha a tanuló szeret a közösségben élni, részt venni munkájában, ha büntetésnek fogja fel, átéli azt. Ha az igazságtalanul bántott szerepében tud tetszelegni, ha „hósti” tud játszani, ha az osztály elítélés helyett együttérez vele, akkor súlyosabb bajok vannak. Ilyen esetben az osztályban még hátra van a mi céljainkat segítő közösség kialakítása.

A büntetés módszereinek, formáinak alkalmazásával kapcsolatban fontos a gyermeki személyiség ismerete, az egyéni bánásmód elvének megfelelő alkotó felhasználása. Meg kell ismernünk osztályunkban az egyes tanulók egyéniségét, jellemét, és ennek ismeretében a legjobb megfelelő módszereket felhasználnunk. Vérmérséklet, érzelmvilág, akaratere, a testi tulajdonságok ismerete szükséges ahhoz, hogy helyesen bíráljuk el a tanulók cselekvéseit, viselkedését, valamint szükséges a gyermek családi körülményeinek ismerete ahhoz, hogy helyesen, igazságosan, eredményesen büntessünk, neveljünk.

A büntetés helyett a korszerű pedagógia képes különféle és megfelelő módszereket ajánlani. Lehetőleg minél kevesebbet büntessünk. Helyette a tanuló személyiségének, körülményeinek ismerete, kellő empátia s a nem fölényes, lekezelő, de emberséges bánásmód az, amivel megközelíthető a gyermek személyisége. Persze ehhez egyes pedagógusok szemléletének megváltoztatása is szükséges, azért, hogy ne csak a törvény tiltása miatt maradjanak el a durva büntetési módszerek, hanem a pedagógusok megváltozott szemlélete, meggyőződése következményeként. Túl kellene lépniünk egyes pedagógusok megváltozott szemléletére, büntetéscentrikus szemléletén, és együtt alkalmaznunk a modern, a humanista, az igazán fejlesztő nevelési eljárásokat – a követeléstől a csak végső esetben alkalmazott büntetésig. Így valóban fejlesztő, a gyermek érdekében és nem ellenére ható pedagógiai tevékenység, közös nevelőmunka lesz az iskolában és a családban is.

Kívánom, hogy sikerüljön e célt megvalósítani!

